

معرفی کتاب

مردم‌نگاری سفر

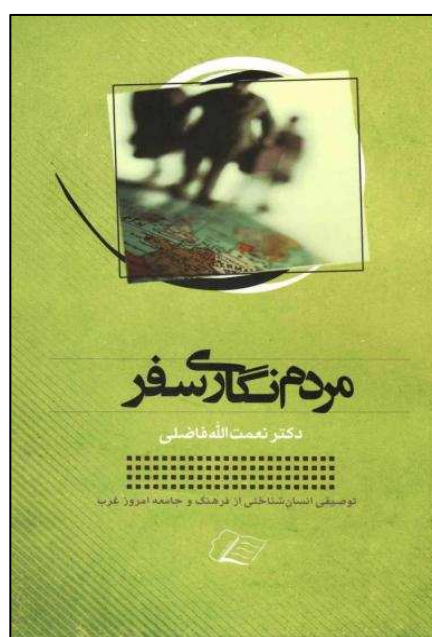
فاضلی، نعمت‌الله، توصیف‌ها و تحلیل‌های انسان‌شناختی از فرهنگ و جامعه امروز غرب، تهران: نشر آراسته، ۱۳۸۹، ۷۹۲ صفحه.

کتاب «مردم‌نگاری سفر»، متنی مستند به قلم دکتر نعمت‌الله فاضلی است که حاصل مشاهدات پنج ساله او در انگلستان، برای گذراندن دوره دکتری در «مدرسه مطالعات شرق و افریقا»ی (SOAS) دانشگاه لندن و همچنین دیدار وی از امریکا و ایتالیا است. کتاب «مردم‌نگاری سفر» در بیست فصل تنظیم شده که در آن راوی به زبان اوّل شخص، مشاهدات خود را به ثبت رسانده است. نویسنده با حضور فعال در همه صحنه‌ها، مشاهدات خود از جامعه مورد مشاهده (لندن) را به شکل ریز و جزءبه‌جزء به نگارش درآورده و در کنار آن، براساس پیشینه‌های ذهنی خود از روستای محلّ تولّدش (مصلح‌آباد فراهان)، چاشنی‌های طنزی به آن افزوده است. نویسنده با ذهن فعال خود تنها به مشاهده اکتفا نکرده و در کنار ارائه توضیحات، تصاویری از وضعیت موجود، پیشینه و روند آتی برخی مکان‌ها، آیین‌ها و دوره‌ها

در جامعه مورد مشاهده (لندن) ارائه داده و با طرح برخی پرسش‌ها، مخاطب خود را به چالش کشانده است. از این منظر، می‌توان گفت مطالب کتاب برانگیزاننده و شورانگیز است.

شاید ویژگی برجسته این کتاب را بتوان بی‌بدیل بودن آن دانست. این نخستین بار است که یک ایرانی، توصیف و تحلیل خود از کشوری دیگر را بر مبنای علوم اجتماعی به رشته

تحریر درمی‌آورد و آن را در قالب «زندگینامه خودنوشت» به مخاطب ایرانی عرضه می‌کند. به عبارت دیگر، اگر تا امروز غربی‌ها درباره ایران سخن می‌گفتند، این بار یک ایرانی است که درباره غربی‌ها سخن می‌گوید و به توصیف و تحلیل فرهنگ و جامعه آنها می‌پردازد. «توصیف انسان‌شناختی از فرهنگ و جامعه امروز غرب» شاید بهترین عنوان برای این کار بزرگ باشد؛ اثری که تلاش کرده است تا لایه‌های معنایی زندگی غربی‌ها را بررسی کند و با چون و چراهای مختلف به تحلیل آنها بپردازد. همین

ویژگی تحلیلی هم آن را از نمونه کارهای مشابهی که در این حوزه وجود داشته و دارد، مجزا می‌کند. همچنین یک تفاوت مهم و تأمل برانگیزتر این نوع کار، یعنی مردم‌نگاری مبتنی بر زندگینامه خودنوشت با زندگینامه، هم این است که در زندگینامه «خود» نویسنده است که اهمیت محوری و کلیدی دارد، در حالی که در مردم‌نگاری مبتنی بر زندگینامه خودنوشت، این «فرهنگ» است که اهمیت دارد، نه «فرد» نویسنده.

کتاب «مردم‌نگاری سفر» ابزار خوبی برای آشنایی با بریتانیای در حال گذر از قرن بیستم به بیست و یکم است. اطلاعات تاریخی و اجتماعی مؤلف نیز به این آشنایی کمک بزرگی

می‌کند. این کتاب حتی به صورت جانبی می‌تواند خواننده را با اوضاع و احوال سیاسی و اجتماعی ایران این دوره نیز آشنا کند.

محتوای کتاب نشان می‌دهد ابعاد فرهنگی جامعه، جایگاه بسیار مهمی در ذهن مؤلف دارد؛ پرداختن به مواردی همچون فرهنگ آموزش، فرهنگ معاشرت، فرهنگ سفر، شهرنشینی، هویت‌های فرهنگی نقاط مختلف انگلستان و امریکا و ... از اهمیت زاویه دید مؤلف حکایت می‌کند. او حتی یک فصل از کتاب - فصل شانزدهم، دیداری با دیوید بکام - را به نقش فرهنگی و اجتماعی یک اسطوره در میان مردم اختصاص داده است.

شاید تصور جذب مخاطب عام برای این کتاب سخت باشد، ولی افرادی که به معنای واقعی کتابخوان هستند، به سراغ این اثر خواهند رفت. در کنار این قشر، دانشجویان و پژوهشگران حوزه‌های علوم اجتماعی و تاریخ، جزو مخاطبان اصلی کتاب «مردم‌نگاری سفر» به شمار می‌روند و می‌توانند مطالب بسیار مفیدی از دل آن صید کنند. ضمن آنکه کتاب، برای مدیران فرهنگی که تاکنون به خارج از کشور نرفته‌اند، دیدگاه مفیدی فراهم می‌سازد.

سفرهای زیارتی در فرهنگ مردم

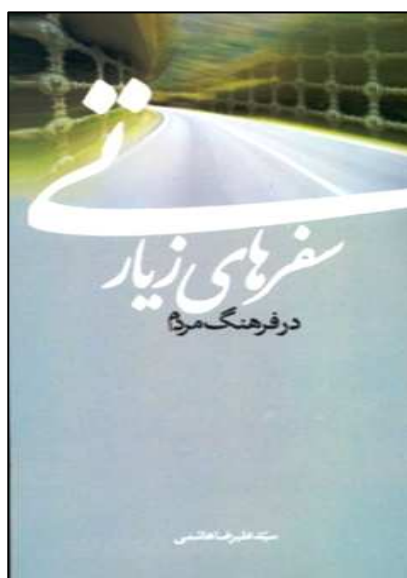
هاشمی، سید علیرضا، **سفرهای زیارتی در فرهنگ مردم، تهران: نشر مشعر، ۱۳۸۸، ۱۹۲ صفحه.**

کتاب «سفرهای زیارتی در فرهنگ مردم» نگاهی به آداب و رسوم سفرهای زیارتی (مکه، مدینه، کربلا، مشهد و قم) در گذشته دارد. سابق بر این، زائران عتبات عالیات، رنج و مشقت بسیاری را در این سفرها که معمولاً بین شش ماه تا یک سال طول می‌کشید، متحمل می‌شدند. زائر ایرانی از هر قوم و قبیله‌ای که بود، پیش از سفر خود را آماده می‌کرد و به فکر تأمین مخارج سفرش می‌افتاد و چون زمان سفر طولانی بود، اغلب «زائر» وصیت‌نامه خود را نیز

می‌نوشت و آن را نزد معتمد محل یا خانواده‌اش می‌گذاشت، سپس مهریه همسرش را می‌پرداخت و از دوستان، آشنایان و همسایگان حلالیت می‌طلبید. بعد از انجام مقدمات سفر، دوستان و اقوام زائر به منزل وی می‌رفتند و او را تا جایی از شهر یا روستا بدرقه می‌کردند. مشایعت‌کنندگان هر کدام مبلغی وجه نقد به زائر می‌دادند که به آن «اقر راهی» می‌گفتند.

در جنوب کشور، بعد از رفتن حاجی، خانواده او پرچم‌های کوچکی بر سر در منزلشان نصب می‌کردند تا منزل زائر از دیگر خانه‌ها متمایز شود. بعد از عزیمت زائر، خانواده او به فکر تدارک آش پخت پا می‌افتادند و پس از پخت، آن را بین همسایگان تقسیم می‌کردند.

«چاووش خوانی» از دیگر مراسمی بود که در بیشتر مناطق کشور، در زمان بدرقه زائر و نیز به هنگام بازگشت او از سفر اجرا می‌شد. برای این منظور، معمولاً فردی خوش صدا انتخاب می‌شد که

پیشاپیش بدرقه‌کنندگان به راه می‌افتاد و با صدای بلند اشعار مذهبی و متناسب با سفر زائر را می‌خواند. بقیه افراد حاضر در جمع نیز با وی هم‌نواپی می‌کردند چاووش خوانی تا زمانی که زائر، سوار اتوبوس می‌شد یا در بازگشت از سفر تا زمانی که به منزلش می‌رسید، انجام می‌گرفت. زائر چند روز قبل از آمدن به زادگاهش، بیک و قاصدی برای خانواده‌اش می‌فرستاد و آنها را از آمدنش آگاه می‌ساخت.

رسم پیشواز با شور و هیجان بیشتری برگزار می‌گردید. اهالی به محض شنیدن خبر بازگشت زائر، دسته‌جمعی (زن و مرد، کودک و جوان) به پیشواز او می‌رفتند و گوسفند یا گاوی هم می‌بردند تا در سر راه زائر ذبح کنند. بعد از اینکه زائر به خانه‌اش می‌رسید،

همسایه‌ها و آشنایان دسته‌جمعی به دیدار وی می‌رفتند و ضمن خوشامدگویی، زیارت قبولی به او می‌گفتند و پای صحبت‌های زائر می‌نشستند و به حوادثی که در طول سفر برای او اتفاق افتاده بود، گوش می‌دادند.

چند روز بعد، نوبت به ولیمه دادن و پذیرایی از دوستان و آشنایان می‌رسید و هر زائری متناسب با بودجه و بضاعت مالی‌اش، ناهار یا شامی تدارک می‌دید و از اقوام و همسایگان دعوت می‌کرد.

از دیگر اصول و آداب مسافرت‌های زیارتی، دادن هدیه و سوغاتی‌های متبرک بود که این رسم نیز متناسب با بضاعت مالی زائر از سوی افراد مختلف به شیوه‌های متفاوت اجرا می‌شد و سرانجام؛ یکی از دستاوردهای معنوی سفر، وجهه مذهبی است که سفر برای زائر به ارمغان می‌آورد؛ چرا که از آن پس او با القابی چون «حاجی»، «کربلایی» و «مشهدی» خوانده می‌شود. سفرهای زیارتی همچون سایر سفرها آدابی خاص ولی مطابق با عرف محل زائر داشتند و چون سفر با معنویت همراه بود، از ویژگی‌های خاصی نیز برخوردار بود که نویسنده در این کتاب، به اجمال به کل این مراحل شامل مقدمات سفر، تنظیم وصیت‌نامه، بدرقه، چاوش خوانی، پیشواز، ولیمه و سوغاتی اشاره کرده است.

هویت فرهنگی مردم منطقه زیدون

گنجی، مسعود، هویت فرهنگی مردم منطقه زیدون، اهواز: تراوا، ۱۳۸۹، ۲۴۸ صفحه.

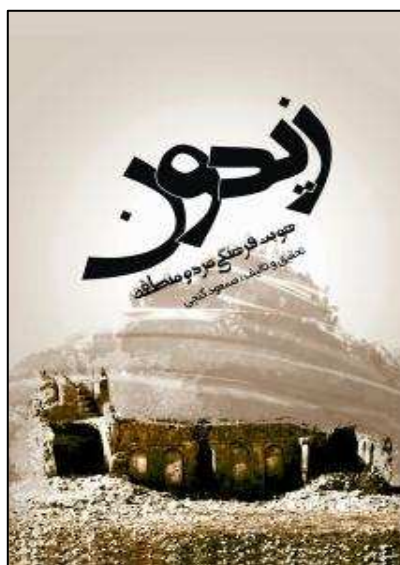
کتاب «هویت فرهنگی مردم منطقه زیدون» به همت مسعود گنجی در سال ۱۳۸۹ منتشر شده است و در آن، ویژگی‌های منطقه‌ای در خوزستان توضیح داده می‌شود. این کتاب نتیجه یک پژوهش میدانی دو ساله مبتنی بر مشاهده مشارکتی همراه با پرس و جو در منطقه زیدون از استان خوزستان است که به دلیل نبود پیشینه پژوهشی در این خصوص و نبود اطلاعات اسنادی از این منطقه لزوم آن احساس می‌شد.

مؤلف در مقدمه کتاب آورده است: وقتی در کتاب‌ها به مطالبی برمی‌خوریم که حتم داریم

این مطالب از سوی دانشمندان ایرانی مطرح شده یا مواردی است که جزو میراث ما محسوب می‌شود؛ همزمان آهی بر زبان می‌آوریم و در ذهن خود مرور می‌کنیم که «چگونه ما نتوانسته‌ایم از میراث خود حفاظت کنیم؟»

شکل اساسی نیز در اینجا خود را نشان می‌دهد که ما چشمان نزدیک‌بین داریم و حال آنکه

در آن طرف دریاها و در باختران، مردمان، اندیشمندان و متفکران، چشمان دوربین دارند و افق‌های دور را می‌نگرند و ماورای زمان را پیش‌بینی می‌کنند و داعیه و دغدغه ساختن جهان را دارند. امروزه در کشورهای دوراندیش، پایه همه برنامه‌ها و تصمیمات بر علوم اجتماعات و روابط و فرهنگ‌ها بنا شده است و برنامه‌ریزی‌ها نیز به گونه‌ای صورت می‌گیرد که با فرهنگ و اجتماع مورد نظر بیشترین هماهنگی را داشته باشد تا بهترین نتیجه و بهره را به دست دهد. حال آنکه ما بی‌توجه به فرهنگ و تمدن

و اندیشه خودی، آنها را در زمره یک رفتار عادی و روزمره تلقی می‌کنیم. پایین بودن میزان ورود گردشگر به کشور، به خوبی مبین این مطلب است و این درحالی است که کشورهای محور گردشگری در دنیا شده‌اند که هیچ پیشینه فرهنگی مهم یا تمدنی نداشته‌اند. بنابراین، انجام هر نوع پژوهشی در ثبت و ضبط هویت فرهنگی اجتماعات و مناطق مختلف کشور، علاوه بر اینکه اجازه فراموشی آن فرهنگ را در اذهان نمی‌دهد، باعث می‌شود فرصت‌ها و محدودیت‌های آن اجتماع شناخته شود و برنامه‌ریزی‌های ضروری با بهره‌وری و سازگاری بسیار بالا برای آن صورت پذیرد.

از آنجا که فرهنگ یک کشور از به هم پیوستن اجزای فرهنگی مناطق مختلف آن کشور

شکل می‌گیرد، لازم است طی بررسی‌هایی، این اجزا تشریح شود و به ثبت برسد تا هم کلیت فرهنگی کشور مشخص گردد و هم از پاک شدن و زدودن این فرهنگ‌ها از خاطره‌ها جلوگیری شود؛ زیرا همین فرهنگ پیشینیان است که چراغ راه آیندگان می‌شود و از ریشه آنهاست که فرهنگ‌ها تکامل می‌یابند و تجدید می‌شوند. از آنجا که تا این زمان پژوهشی در این زمینه در منطقه زیدون استان خوزستان صورت نگرفته است، این خطر وجود دارد که با گذشت زمان نه تنها این فرهنگ‌ها تغییر کنند بلکه به دلیل به ثبت نرسیدن آنها به عنوان یک پدیده فرهنگی، از بین بروند، گویی که اصلاً وجود نداشته‌اند. همچنین پژوهش در این زمینه باعث می‌شود ارتباط با دیگر فرهنگ‌ها از این طریق مشخص شود.

از این رو، در این پژوهش، ضمن تأکید بر پیشینه فرهنگی و تاریخی منطقه، به ویژگی‌های فرهنگی مردم منطقه از جمله عامل تاریخی، بناهای تاریخی و آثار باستانی، موقعیت جغرافیایی و اکولوژیک، آب و هوا، وسعت سرزمین، منابع طبیعی، ثروت طبیعی، ثروت زیرزمینی و پراکندگی جمعیت، مراسم، اعیاد، اعتقادات و باورها، اقتصاد، روابط خویشاوندی، خانواده و مسائل مربوط به آن، قشربندی اجتماعی، طب سنتی، زبان و ادبیات، صنایع دستی و دست‌آفریده‌ها و هر آنچه که یک فرهنگ می‌تواند داشته باشد، پرداخته شده است.